

Tutkinnonuudistus toteutuu — yliopisto-opinnot muuttuvat

Humanistisen alan tutkinnonuudistus on pitkän, aikaa ja voimia vaatineen suunnittelun jälkeen tullut toteutusvaiheeseen: uudet asetukset humanistisista tutkinnoista ovat astuneet voimaan 1. elokuuta 1980. Tästä syksystä opiskelemaan hyväksytyt suomen kielen ja lähiaiaineiden opiskelijat ovat aloittaneet opintonsa uuden tutkintojärjestelmän mukaan. Opintojen rakenne on muuttunut jyrkästi, ja opettajankoulutuslinjalla opetusharjoittelu nivoutuu muuhun opiskeluun entistä kiinteämmin; myös opintojen sisältöä on tarkistettu monilta osin. Äidinkielenopettajan työn vaatimukset on pyritty ottamaan huomioon entistä paremmin.

Tämän numeron Äidinkielen opetus-osasto on kokonaan omistettu toteutuksessa olevalle uudistukselle. Mukaan on haluttu saada sekä yliopiston että koulun ja erityisesti opettajankoulutuksen näkökulma. Molemmat kirjoittajat ovat pitkään olleet mukana tutkinnonuudistuksen suunnittelussa: Helsingin yliopiston suomalaisen filologian apulaisprofessori Pentti Leino on toiminut historiallis-kielitieteellisen osaston tutkinnonuudistusryhmän jäsenenä, Turun normaalkoulun suomen kielen lehtori Raija Ruusuvoori opettajankoulutuksen edustajana Turun yliopiston suomen kielen ja sen sukukielten koulutusohjelman suunnitteluryhmässä.

Näillä kirjoituksilla osasto myös avaa

palstansa suomen kielen ja lähiaiaineiden yliopisto-opetusta yleensä ja äidinkielenopettajien koulutusta erityisesti koskevalle keskustelulle. Muuttuuko koulutus tutkinnonuudistuksessa liikaa vai edes tarpeeksi? Mitä vielä tarvittaisiin, missä, milloin ja miksi? Mistä sillat yliopisto-opetuksen suunnittelun ja kouluopetuksen suunnittelun, kieltä ja kielen käyttöä koskevan tiedon ja opettamisen käytännön välille? Onko vika yliopistojen suunnittelemassa tutkinnonuudistuksessa vai toisilla tahoilla syntyneissä koulun opetussuunnitelmissa, jos vastaavuus niiden välillä ei näytä ihanteelliselta? Missä ovat ainekset suomalaisen äidinkielen didaktiikkaan?

Suomen kielen ja sen sukukielten koulutusohjelma

Asetukset humanistisista tutkinnoista ovat astuneet voimaan 1. elokuuta 1980, ja tutkinnonuudistus on näin siirtynyt vuosia jatkuneen suunnittelun jälkeen toteutusvaiheeseensa. Syksyllä 1980 humanistiin tiedekuntiin tulevat uudet opiskelijat aloittavat ensimmäisinä uuden tutkintojärjestelmän mukaiset opinnot.

Yli puoli vuosikymmentä pyörinyt suunnittelumylly on niellyt uskomattomat määrät työtä, eikä ole kummallista, että tutkinnonuudistuksella on korkeakoulujen piirissä ollut ajoittain hyvinkin huono

maine. Muutoksia sinänsä ei ole vastustettu, sillä vanhassa tutkinnossa on yleisesti nähty puutteita. Tutkinno uudistuksen alkuasetelma osoittautui kuitenkin niin hataraksi, ettei sen pohjalta voitu rakentaa kestäviä suunnitelmia. Sitkeällä työllä perusta on kyetty luomaan; korkeakoulut ovat monissa kohdin saaneet omat näkemyksensä esiin, ja näin lähes toivotomista lähtökohdista on kehitelty varsin siedettävältä näyttävä tutkintojärjestelmä.

Tutkinnon rakenne

Tähän saakka filosofian kandidaatin tutkinto on koostunut vähintään kolmen aineen opinnoista. Pääaineessaan opiskelija on suorittanut laudatur-arvosanan sekä kirjoittanut pro gradu -tutkielman; lisäksi hän on joutunut suorittamaan kaksi cum laudea tai yhden cum lauden ja kaksi approbaturia. Nimenomaan rakenteen yksinkertaisuus on ollut vanhan tutkinnon suurin etu: eri oppiaineita on voitu helposti yhdistellä, ja siirtyminen korkeakoulusta toiseen on ollut verraten vaivatonta, koska niiden arvosanasysteemit ovat tarkoin vastanneet toisiaan.

Uuden tutkinnon rakenne on toinen. Koulutus suunnitellaan ja järjestetään koulutusohjelmina, ja opiskelija valmistuu filosofian kandidaatiksi suoritettuaan tällaiseen koulutusohjelmaan kuuluvat 160 tai 180 opintoviikon mittaiset opinnot. Humanististen koulutusohjelmien määrä vaihtelee eri korkeakouluissa neljästä yhdeksään. Suomen kielen ja sen lähiaineiden opetus on järjestetty omaksi suomen kielen ja sen sukukielten koulutusohjelmakseen (Joensuun korkeakoulussa ja Tampereen yliopistossa suomen kielen koulutusohjelmaksi). Siinä on kaksi asetuksen mainitsemaa »suuntautumisvaihtoehtoa»: aineenopettajan suuntautumisvaihtoehto kouluttaa opiskelijoita äidinkielen opettajiksi ja yleinen suuntautumisvaihtoehto muihin erilaisiin suomen kielen tai sukukielten asiantuntemusta vaati-

viin tehtäviin. Kumpikin suuntautumisvaihtoehto antaa mahdollisuuden jatkokoulutukseen ja sitä tietä tutkijanuraan.

Opiskelijat valitaan tiettyyn koulutusohjelmaan (joissakin tapauksissa vielä tiettyyn siihen kuuluvaan oppiaineeseen). Koulutusohjelman sisällä valinta aineenopettajan suuntautumisvaihtoehtoon tapahtuu asetuksen mukaan ennen toisen opiskeluvuoden päättymistä. Tämä on ehkä merkittävin tutkinno uudistuksen tuomista muutoksista: opettajankoulutus ei enää seuraa erillisenä auskultointivaiheena varsinaisia filosofian kandidaatin tutkintoon johtavia opintoja, vaan se etenee samanaikaisena muiden opintojen rinnalla.

Koulutusohjelman laajuus on muuten 160 opintoviikkoa, mutta aineenopettajien koulutuksessa opintoviikkojen määrä on 180. (Opintoviikko ei ole opintoihin käytetyn ajan vaan nimenomaan arvioidun työpanoksen mittayksikkö; nyrkissäntönä voidaan pitää, että kahden viikotunnin lukukautinen luentokurssi, johon voi liittyä vähäinen määrä oheislukemista, vastaa yhtä opintoviikkoa.) Koulutusohjelma koostuu yleisopinnoista, aineopinnoista ja syventävistä opinnoista. Ne eivät suinkaan seuraa toisiaan erillisinä kokonaisuuksina vaan ajoittuvat asetuksen mukaan niin, »että ne ovat tarpeellisessa vuorovaikutuksessa keskenään». Toisin sanoen esimerkiksi yleisopintoja voi olla hyvinkin myöhäisessä opiskelun vaiheessa. Koulutusohjelman tarkka rakenne vaihtelee korkeakouluittain; oheinen kaavio esittää Helsingin yliopiston historiallis-kielitieteellisessä osastossa suoritettavan tutkinnon rakenteen (roomalaiset numerot viittaavat jäljempänä mainittaviin opintokokonaisuuksiin, arabialaiset osoittavat opintoviikkojen määrän).

		III 35		
I 25	II 15		V 20	VI 30
		IV 35		

Ensimmäisen lohkon (I) täyttävät kaikille koulutusohjelmille yhteiset yleisopinnot. Niistä noin 10 opintoviikkoa on äidin kielen, toisen kotimaisen kielen ja kahden vieraan kielen opintoja. Muut yleisopinnot johdattavat yliopisto-opiskeluun, tieteelliseen työskentelyyn ja humanistisiin tieteisiin; lisäksi niissä luodaan pohja pedagogisille opinnoille ja annetaan yleiskuva kulttuurista ja sen luonteesta. Kaikkiaan näitä yhteisiä yleisopintoja on 25 opintoviikkoa.

Koulutusohjelman omia yleisopintoja (II) on 15 opintoviikkoa. Suomen kielen ja sen sukukielten koulutusohjelmassa niistä kuusi opintoviikkoa käsittää kielitieteen ja fonetiikan periaatteet; aineenopettajan suuntautumisvaihtoehdossa myös puheopin neljä opintoviikkoa kuuluvat tähän lohkoon, samoin viestintään, perinnetieteisiin ja taiteiden perustunte- mukseen johdattavat kurssit.

Lohko III kuvaa pääaineen ja lohko IV sivuaineen aineopintoja; molempien laajuus on 35 opintoviikkoa. Lohko VI esittää syventävien opintojen osuuden. Niiden 30 opintoviikosta 20 vie tähänastista pro gradu -työtä vastaava tutkielma siihen liittyvine seminaareineen. Syventävät opinnot suoritetaan pääaineessa.

Jäljellä olevat 20 opintoviikkoa (V) ovat tutkinnon väljin osa. Aineenopettajan suuntautumisvaihtoehdossa ne tosin kuuluvat kasvatustieteellisille opinnoille (samoin kuin tavanomaisten 160 opintoviikon lisäksi tulevat 20 opintoviikkoa). Yleisessä suuntautumisvaihtoehdossa nämä opintoviikot voidaan käyttää joko sivuaineen syventäviin opintoihin tai kolmannen aineen aineopintoihin; mahdollista on myös koota ne verraten väljästi eri oppiaineista.

Aineenopettajan suuntautumisvaihtoehto on kiinteä: lohkot III ja IV kuuluvat suomen kielelle ja kirjallisuudelle (joko kotimaiselle tai yleiselle); syventävät opinnot voidaan suorittaa kummassa tahansa. Valinnaisuus on vähäistä, sillä se rajoittuu yksityisiin opintojaksoihin (kursseihin). Yleinen suuntautumisvaihtoehto

on sitä vastoin hyvin väljä. Pääaineena (lohkot III + VI) on joko suomen kieli tai itämerensuomalaiset kielet tai suomalais-ugrilainen kielentutkimus. Sivuaine (lohko IV) voi olla paitsi omasta koulutusohjelmasta myös osaston muista koulutusohjelmista ja jopa muusta tiedekunnasta. Lohkon V osoittamat 20 opintoviikkoa voidaan koota vieläkin vapaammin.

Asetus jättää tutkinnon rakenteen kovin väljäksi, ja niinpä se vaihtelee eri korkeakouluissa. Esimerkiksi Jyväskylän yliopistossa yleisopintojen osuus (lohkot I ja II) on vain 30 opintoviikkoa; pää- ja sivuaineen aineopintoihin (lohkot III ja IV) on tällöin käytettävissä 40 opintoviikkoa molempiin. Kukin korkeakoulu on pyrkinyt omalta kannaltaan optimaaliseen ratkaisuun, eivätkä erot lopulta ole kovin merkittäviä. Aineenopettajan suuntautumisvaihtoehto on sitä paitsi eri korkeakouluissa huomattavasti yhdenmukaisempi kuin ensi silmäyksellä luulisi: samat kurssit voivat olla toisessa korkeakoulussa yleisopintoina, toisessa aineopintoina.

Suomen kielen opinnot

Suomen kielen korkeakouluopetuksen sisältö määräytyy tietenkin niistä tavoitteista, joihin tällä opetuksella toivotaan päästävän. Aineenopettajan suuntautumisvaihtoehdossa ammattikuva on selvä, mutta opetuksen sisältöön vaikuttavat myös muut tekijät. Erityisen olennaisina voidaan pitää niistä kolmea. Ensinnäkin tutkintoasetuksen mukaan »opiskelijan tulee saavuttaa valmius tieteelliseen jatkokoulutukseen ja jatkuvaan opiskeluun». Aineenopettajan suuntautumisvaihtoehtokin on siis rakennettava niin, että sen pohjalta voi edetä myös tieteelliselle uralle. Toiseksi jokaisessa korkeakoulussa tähän koulutusohjelmaan sisältyy myös yleinen suuntautumisvaihtoehto. Opettaja-voimat eivät riitä näiden kahden vaihtoehdon kovinkaan pitkälle menevään eriyttämiseen, joten samojen kurssien on käytävä molempiin. Kolmanneksi siirtymistä

suuntautumisvaihtoehdosta toiseen ei ole syytä tarpeettomasti vaikeuttaa: mitä yhteneväisemmät ne ovat, sitä vähemmän menetyksin opiskelija voi vaihtaa aineen-opettajan suuntautumisvaihtoehdon yleiseen tai päinvastoin.

Koulutusohjelman kaksi suuntautumisvaihtoehtoa eivät siten juuri eroa toisistaan suomen kielen opintojen osalta. Yhdenmukaisuus jatkuu vieläkin pitemmälle: joitakin yksittäisiä opintojaksoja lukuun ottamatta suomen kielen tutkintovaatimukset ovat eri korkeakouluissa lähes samat. Syynä ei ole sattuma, vaan määrätietoinen pyrkimys välttää liikaa eriyttämistä. Tämä on katsottu tärkeäksi etenkin sen takia, että opiskelija voisi siirtymässään opiskelemaan korkeakoulusta toiseen lukea täysimääräisinä hyväkseen aikaisemmat opintonsa. Sinänsä ongelma ei ole kovinkaan keskeinen, ja onkin mahdollista, että eri korkeakoulujen omaleimaisuus näkyy tulevaisuudessa nykyistä selvemmin myös suomen kielen opetuksessa.

Jonkin verran variaatiota esiintyy jo nyt, mutta se on melko vähäistä. Suomen kielen tutkintovaatimuksissa on nimittäin sovittu kunkin osa-alueen ja useiden erillisten kurssienkin osalle tulevasta opintoviikkojen minimimäärästä. Kaikkiaan koulutusohjelman yleis- ja aineopintoihin kuuluu noin 45 opintoviikkoa suomen kielen ja kielitieteen opintoja (määrä vaihtelee hieman korkeakouluittain). Näistä 39 opintoviikkoa on periaatteessa identtisiä eri korkeakouluissa. Esittelen lyhyesti niihin kuuluvat opintojaksot jaoteltuina viiteen ryhmään.

Yleisten kielitieteen opintojen minimimäärä on kahdeksan opintoviikkoa. Niihin kuuluu fonetiikan peruskurssi sekä kielitieteen perusteisiin, metodeihin ja erityisaloihin johdattavia opintojaksoja. Kielenkäytön opintoja on kaikkiaan viisi opintoviikkoa, kielen rakenteen perus- ja jatkokurssit vievät yhteensä yhdeksän opintoviikkoa. Erilaisia kielen variaatioon ja muuttumiseen keskittyviä opintojaksoja on joka korkeakoulussa vähintään 13

opintoviikkoa: kirjakielen historiaa (2 ov), sanastoa ja nimistöä (2 ov), kielen alueellista ja sosiaalista vaihtelua (3 ov), suomen kielen historiallista taustaa ja lähisukukieliä (4 ov) sekä viron kieltä (2 ov). Omaksi ryhmäkseen jäävät välittömästi kielentutkimukseen liittyvät harjoitustyö (2 ov) ja tutkimusseminaari (2 ov).

Mainitut opintoviikkomäärät esittävät ainoastaan kunkin opintojakson tai -kokonaisuuden vähimmäiskoon, ja monissa korkeakouluissa jotkin niistä ovatkin laajempia. Lisäksi eräät korkeakoulut ovat ottaneet pakollisiksi joitakin muualta puuttuvia opintojaksoja (esimerkiksi Tampereella synkronian ja diakronian suhteita käsittelevän kurssin sekä Joensuussa ja Jyväskylässä kielen oppimiseen ja Turussa semantiikkaan johdattavan kurssin). Muutama opintoviikko on käytettävissä opiskelijan oman valinnan mukaisesti jonkin suomen kielen erikoisalan opintoihin.

Syventävien opintojen 30 opintoviikosta tutkielma ja siihen liittyvä seminaari vievät yleensä 20 opintoviikkoa. Jäljelle jäävät 10 opintoviikkoa käytetään eri korkeakouluissa eri tavoin. Yleensä niistä noin puolet on mieluummin tutkielmaan liittyviä erikoisalan opintoja. Muina opintojaksoina on tavallisesti etäsukukielen kurssi sekä katsaus suomen ja sen sukukielten tutkimuksen kehitykseen.

Tarkastelu osoittaa, että vaikka tutkimuksen rakenne onkin mullistunut, opetuksen sisältö on muuttunut huomattavasti vähemmän. Yleisopinnot ovat sinänsä — kieliopintoja lukuun ottamatta — tietenkin uutta, ja lievä painopisteen siirtyminen on nähtävissä myös suomen kielen aineopinnoissa: kielitieteen teorian ja metodiikan osuus on kasvanut, samoin suomen kielen rakennetta käsitellään aikaisempaa perusteellisemmin. Kielihistoriaa on hieman vähennetty, mutta valitsemalla opetettava aines entistä harkitummin päästään kuitenkin siihen, että opiskelija saavuttaa riittävät tiedot myös tällä alueella. Tutkintovaatimuksiin on lisäksi pyritty raivaamaan tilaa valinnaisille opinnoille; aineopinnoissa on korkeakou-

Äidinkielen • opetus

luittain vaihdellen yleensä noin neljä opintoviikkoa ja syventävissä enemmänkin opiskelijan omasta valinnasta riippuvia opintojaksoja. Tämä tuo jonkin verran väljyyttä opiskeluun, joka nimenomaan aineenopettajan suuntautumisvaihtoehdossa on lähes opintojakso opintojaksolta hyvin tiukkaan kaavoitettua.

Sukukielten • opetus

Ainoastaan Helsingin yliopisto on tähän saakka antanut laudaturonetusta itämerensuomalaisissa kielissä; lisäksi Jyväskylässä on ollut mahdollisuus cum laude -tason opintoihin. Suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen laudaturin on voinut suorittaa sekä Helsingissä että Turussa. Oulun yliopistossa taas saamen kieli on ollut erillisenä cum laude -aineena. Tutkinonuudistuksessa sukukielten asema vahvistuu: Helsingin lisäksi myös Jyväskylässä itämerensuomalaiset kielet nousevat koulutusohjelman päävastuuaineeksi, joten niissä voidaan suorittaa aiempaa laudaturia vastaavat syventävät opinnot. Aivan samoin saamen kieli ja saamelaiskulttuuri kasvaa Oulussa täysimittaiseksi yliopistolliseksi oppiaineeksi, jota voidaan opiskella pääaineena ja jossa voidaan suorittaa syventävät opinnot. Entiseen tapaan Oulun yliopisto kouluttaa myös saamen kielen opettajia.

Sukukielissä opetus uudistuu kuitenkin selvästi enemmän kuin suomen kielessä. Olennainen muutos on linjajaoon ilmaantumisen itämerensuomalaisiin kielisiin. Opiskelija voi sekä Helsingissä että Jyväskylässä valita kahdesta vaihtoehdosta: joko hän opiskelee lähisukukieliä yleensä tai keskittyy erityisesti viron kielen ja kulttuuriin. Vieläkin pitemmälle on linjajako viety Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen opetuksessa: lappologia ja hungarologia ovat itsenäistyneet yleisen uralistiikan rinnalle omiksi opintolinjoikseen. Syventävät opinnot on eriytetty kokonaan, ja aineopinnoistakin 11 opintoviikkoa määrätty va-

litun linjan perusteella. Tämän lisäksi muiden aineiden opiskelijoille on tarjolla nykysaamen ja nykyunkarin opintokokonaisuus, molemmat laajuudeltaan kymmenen opintoviikkoa. Samankaltaiset opinnot ovat mahdollisia myös viron kielessä, ja voidaankin toivoa, että viroa, saamea ja unkaria taitavien määrä entisestään lisääntyy.

Tutkinonuudistuksen yleiskuva

Vaikka uuteen tutkintoon onkin jo siirrytty, uudistus sinänsä on vielä monissa kohdin keskeneräinen. Esimerkiksi jatko-tutkinnot ja niihin johtava koulutus ovat lähes kokonaan käsittelemättä. Filosofian lisensiaatin tutkinto on tosin asetuksessa tehty vapaaehtoiseksi: kandidaatti voi väitellä suoraan ilman tätä välivaihetta. (Aiemmasta humanististen tieteiden kandidaatista on puolestaan tullut pelkkä oppiarvo, joka ei sinänsä anna pätevyyttä mihinkään virkaan tai toimeen.) Näyttääkin siltä, että juuri tieteellisen jatkokoulutuksen suunnittelu ja järjestäminen nousee lähivuosina erityisen tärkeäksi kysymykseksi. Myöskään kaikkia tutkintohallintoon liittyviä ongelmia ei vielä ole ratkaistu; monet niistä konkreetistuvatkin vasta käytännön kokemusten pohjalta. Esimerkiksi tenttijärjestelmä on toistaiseksi monissa korkeakouluissa verraten selkiintymätön ja hajanainen. Selvää on vain se, että uusi tutkinto tuo entistä enemmän rutiinivaihtoa sekä korkeakoulujen hallintokoneistolle että opettajille.

Opetuksen sisältöön ei ole moneen vuoteen kovinkaan perusteellisesti puututtu, koska on odoteltu tutkinonuudistusta. Nyt opetus uudistuu kaikissa oppiaineissa, toisissa hyvinkin voimakkaasti, toisissa lievemmin. Usein on aiheellisistakin muutoksista jouduttu luopumaan kunnollisten oppikirjojen puutteesta. Tutkinonuudistus on ministeriön ohjeiden mukaan toteutettava korkeakoulujen nykyisillä voimavaroilla; huomattava osa opetuksesta joudutaankin edelleen antamaan kirjalli-

suuden avulla, koska opettajavoimia ei riitä kaikkien tärkeimpienkään kurssien pitämiseen. Juuri siksi uudet oppikirjat ovat kullanarvoisia.

Onko uusi tutkinto koulutusputki? Vaara on ollut ilmeinen, ja sekä korkeakoulujen opiskelijat että opettajat ovat koettaneet parhaansa mukaan torjua sen. Suomen kielen ja sen sukukielten koulutusohjelmassa yleinen suuntautumisvaihtoehto onkin monilta osin jopa väljempi kuin vanha filosofian kandidaatin tutkinto. Aineenopettajan suuntautumisvaihtoehto sen sijaan jättää valinnaisuudelle tilaa paljon vähemmän: sen 180 opintoviikosta ehkä vain runsaat 10 % on valinnaisia. On kuitenkin muistettava, että tutkintoasetuksen määräämät 160 opintoviikkoa (aineenopettajien koulutuksessa 180) ovat vain tutkinnon minimilaaajuus: opiskelijalla on edelleen oikeus oman halunsa mukaan tämän vähimmäismäärän ylittäviin opintoihin.

Pentti Leino